

FORME ADVERBIALE REGIONALE

Cosmin Căprioară
Universitatea Ovidius Constanța

De quelques formes adverbiales régionales (Résumé)

*Cet article se propose de signaler pour la première fois l'existence de quelques formes adverbiales, qui ne sont pas attestées dans les dictionnaires ou dans les atlas linguistiques roumains, utilisées dans le patois du village natal de l'auteur, dans le sud-ouest du département de Gorj, près du point 848 Strehaia d'ALR. Les adverbes composés: **dindeal** (le haut de la colline), **dinvale** (le bas de la colline), **diladeal** (amonte), **dilavale** (avale) et les locutions formées avec les prépositions : *de, pe, de pe* sont utilisés dans une zone restreinte, et désignent la position et l'orientation dans l'espace*

1. Deprinderea încă din cea mai fragedă copilărie a graiului din zona în care s-a născut constituie pentru dialectolog un avantaj folosit de multe ori cu rezultate îmbucurătoare în cercetările sale.

Oricât de cuprinzătoare ar fi rețeaua punctelor de anchetă dintr-un atlas dialectal, aceasta este limitată de resursele financiare și temporale puse la dispoziția echipelor de dialectologi, așa încât orice semnalare a unui fapt dialectal semnificativ duce într-o oarecare măsură la progresul științei dialectologice.

2. În studiul de față, ne propunem să aducem în atenția specialiștilor câteva forme adverbiale cu circulație regională restrânsă, necuprinse, până acum, în atlase lingvistice sau în dicționare. Zona din care provin ele are în centru satul natal al autorului acestor rânduri, și anume localitatea Miluta, componentă a comunei Borăscu din județul Gorj. Aceasta este situată în sud-vestul județului, într-o zonă de dealuri împădurite, la izvoarele unuia dintre Jilțuri, numit oficial *Pârâul Borăscu*, care curge de la vest (*de la deal*) spre est (*la vale*). De altfel, și dealul unde își află izvorul *matca* respectivă se numește tot Borăscu, la fel cu satul centru de comună, situat la 9 km de Miluta. Pentru o localizare mai exactă, precizăm că Miluta se găsește la aproximativ 8 km de punctul 848 din **ALR**, orașul Strehaia din județul Mehedinți, de care și aparține administrativ în perioada cât a funcționat împărțirea teritorială în raioane. Populația e alcătuită din cca 200 de familii, din care majoritatea sunt români, trăitori acolo din tată în fiu. Mai locuiesc acolo 20 de familii de *rudari*, al căror grai prezintă particularități bănățene. Până în urmă cu trei decenii, căsătoriile se făceau mai mult între membrii comunității sau cu persoane din satele vecine, deci cu particularități lingvistice asemănătoare.

Satul este atestat pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca o așezare cu locuințele răspândite prin păduri, actuala întocmire compactă de sat din zona de deal fiind atribuită, prin tradiție, epocii lui Cuza. Acum, casele se înșiruie pe valea

principală a *jilțului Borăscu*, pe o vale secundară, care poartă numele de *Racu*, precum și pe un segment de deal care unește cele două văi, numit *Pe Crac*.

Satele vecine, care au, cu unele excepții, aceeași vechime, sunt: la sud, Menții-din-Față, la est, Menții-din-Dos, la nord, Conace (numit acum Valea), Ursoița (un cătun de rudari aparținând de Conace) și Costeni, iar la vest, Ungureni (unde majoritatea familiilor vechi sunt venite din Transilvania la o dată nesigură, dar oricum îndepărtată, fiindcă în graiul lor nu există particularități pronunțat individualizatoare) și Valea Rea (cu numele actual de Valea Motrului, datorat amplasării sale aproape de lunca Motrului).

Principalele ocupații ale locuitorilor sunt agricultura și creșterea vitelor, iar, din perioada industrializării, mineritul și lucrul la Termocentrala de la Turceni, aflată nu departe.

Insistăm asupra faptului că adverbele și locuțiunile adverbiale despre care va fi vorba sunt cunoscute pe o arie limitrofă largă, a cărei întindere rămâne de stabilit, însă folosirea lor nu cunoaște bogăția formală și diversitatea sensurilor pe care acestea le au în Miluta.

3. Nu întâmplător am făcut precizarea că zona la care ne referim este colinară, deoarece adverbele despre care va fi vorba sunt legate de numele unor unități de relief definitorii: *dealul și valea*.

4. Formele adverbiale care, la fel ca și în alte numeroase cazuri, se folosesc și prepozițional, nu sunt numeroase și sunt exclusiv de loc, indicând poziționarea spațială în raport cu un anumit reper (stabil) sau, mai rar, locul de origine al unui fenomen.

5. Mai întâi, foarte frecvente sunt formele compuse cu prepoziția *din*: *dindeal*, *dinvale*, care nu arată locul de plecare/de origine, ci poziția înspre partea dealului, respectiv a văii, în raport cu reperul. Astfel, se spune: *Tata ie dindeal*. *Bunaru ie dinval'e*. Insistăm asupra caracterului nelocuționar al formelor, deoarece prepoziția *din* și-a pierdut orice sens lexical, care s-a „topit” în sensul cuvântului compus, dovadă că acesta nu mai arată originea. Probabil, construcția a rezultat dintr-o locuțiune adverbială de loc, care, la rândul său, făcea parte dintr-o structură mai amplă: *Bunaru ie în partea din val'e*, cu omiterea numelui.

Adverbele respective se combină cu prepoziția *de*, rezultând locuțiunile: *dindeal de* (*dindeal de casă*) sau *dinvale/ dinval' de* (~ *de mine*; ~ *casă*; ~ *nuc* etc.), devenind locuțiuni prepoziționale.

6. Adverbele deja menționate nu sunt constante în raport cu punctele cardinale, variind în funcție de versantul văii pe care se află reperul: *în dos* (orientat spre nord) sau *în față* (orientat spre sud). Deci, *dindeal* poate fi la nord sau la sud de reper. Mai rar, ele rămân stabile în raport cu punctele cardinale, dacă reperul se află pe o vale secundară neorientată de la vest la est. *Dindeal* va desemna atunci sudul, fiindcă spre sud versantul văii Jilțului posedă mai multe creștături de văi secundare, versantul nordic fiind mai abrupt și nebrăzdat.

7. În schimb, formele *diladeal*, respectiv *dilavale*, compuse deci cu prepozițiile *de* și *la*, corespondente celorlalte puncte cardinale, est și vest, sunt constante pentru orice reper de pe raza localității, datorită orientării văii de la est la vest: *Teiu ie diladeal. Stupi-s dilavale*. De menționat că cele două forme sunt indiferente în raport cu altitudinea, deci ceea ce se află *diladeal* poate fi mai jos decât ceea ce este *dilavale*, pe când *dindeal* este întotdeauna mai sus decât *dinvale*.

Locuțiunile prepoziționale corespunzătoare rezultă tot din combinațiile cu prepoziția *de*: *diladeal de* (*diladeal de noi*), *dilavale de/ dilaval` de* (~ *voi*).

Facem precizarea că nici una din aceste forme nu arată originea în raport cu deplasarea. Pentru aceasta se folosesc locuțiunile adverbiale *de la deal* și *de la vale*. Adică se spune: *Ploaia vine de / di la deal. Vântu bate de/ di la vale*. (prepoziție compusă + nume = locuțiune adverbială). / *Nicu repară ceva diladeal*: (adverb). (foarte rar se aude: *Ploaia vine de diladeal*, ceea ce dă o nuanță de aproximare, privitor la direcție.)

8. Adverbele compuse discutate stau la baza unor locuțiuni adverbiale de loc, cu structura: prepoziția *pe / de* + adverbe compuse din cele menționate: *pe/ pi dindeal/ dinvale/ diladeal/ dilavale; de/ di dindeal/ dinvale/ diladeal/ dilavale*.

Se spune, deci: *Fugim pe dindeal, nu pe dinvale*. (Adică alergăm pe partea dinspre deal, nu pe cea dinspre vale.)

Să-l cauț pi diladeal sau pi dilavale.

Vântu bate de diladeal vara și iarna, de dilavale.

Piuitu vine de dindeal.

Prunele ăștea-s de dinvale etc.

Ca și celelalte forme, și locuțiunile adverbiale de mai sus devin locuțiuni prepoziționale prin combinare cu prepoziția *de*: *pe/ pi dindeal de/ dinvale/ dinval de/ diladeal de/ dilavale/ dilaval de; de/ di dindeal de/ dinvale/ dinva de/ diladeal de/ dilavale/ dilaval de*: *Să plimbă pi diladeal de vie. Casa de dilaval de noi*.

9. Cu rol totalizator și, totodată, selectiv, se folosesc locuțiunile adverbiale alcătuite cu prepoziția compusă *de pe*: *de/di pe/ pi dindeal, de/ di pe/ pi dinvale, de pe/di pi dilavale, de pe/ di pi diladeal*. Acestea, pe de o parte, se referă la ansamblul zonei respective, raportate la reper: *A strâns fânu di pi dindeal* (deci din toată aria situată mai sus de reper), iar, pe de altă parte, pot arăta selecția din zona respectivă: *A adunat fragi di pi diladeal* (adică de aici, de colo, din aria situată la vest de reper).

Ca și celelalte locuțiuni adverbiale menționate, și cele din urmă pot fi folosite prepozițional tot datorită prepoziției *de*: *Az le dau la uoi iarבă di pi dinval` de casă*.

10. Sintactic, adverbele și locuțiunile adverbiale amintite sunt fie complemente circumstanțiale de loc, dacă determină un verb: *Lucrează pi di ladeal*, fie atribute adverbiale, când au ca regent un nume: *Locu de diladeal n-a fos sămănat*.

11. Reflectarea în atlasele lingvistice și în dicționare a acestor forme este minimă, ca să nu spunem aproape absentă. Doar locuțiunile prepoziționale (*de*) *la deal de* și *de din vale de* (prima, atestată la Sadoveanu, fără prepoziția *de*, a doua, în

cunoscutul vers eminescian) sunt citate în articolele DEAL, respectiv DIN ale **DLR**, **DLRM** și **DLRLC**.

Atlasele lingvistice consultate (**ALR**, **NALR Oltenia**) nu le cuprind în materialul cartografiat. La fel, glosarele dialectale și alte lucrări de specialitate avute în vedere.

12. Caracterul local și inedit pentru vizitatorii din alte zone al acestor forme adverbiale a putut fi remarcat chiar de autorul acestor rânduri încă din copilărie. La diferite sărbători, la noi acasă, soseau rude și prieteni atât din localitățile vecine, cât și de departe. Și mare îmi era mirarea când invitații se arătau nedumeriți de localizările atât de clare pentru mine. O mătușă chiar îmi spunea: *Mai lasă-mă cu diladeal de dilavale!* Iar, de obicei, un zâmbet de superioritate în fața „ignoranței” lor îmi înflorea în colțul buzelor și explicam atunci pe înțelesul tuturor: „*în partea aia*” sau „*în partea-ailaltă*”!

BIBLIOGRAFIE

- *** *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei RPR, Partea II, vol. VI, București 1969 (ALR).
- Brâncuș, Grigore, *Graiul din Oltenia*, în LR, XI (1962), 3, p.248-260.
- Candrea, I. A., Adamescu, Gh., *Dicționar enciclopedic ilustrat "Cartea românească"*, București [1931].
- Densusianu, Ovid, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915.
- *** *Dicționarul limbii române (DA)*, București, 1913-1948.
- *** *Dicționarul limbii române (DLR)*, București, 1949 ș.u.
- *** *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1998.
- *** *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I-IV, București, 1955-1957 (DLRC).
- *** *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958 (DLRM).
- *** *Glosar dialectal. Oltenia*, București, 1967.
- *** *Noul Atlas lingvistic pe regiuni, Oltenia*, vol. I-V. Întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu... de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, 1967-1986 (NALR Oltenia).
- Petrișor, Marin, *Graiuri mixte și graiuri de tranziție. Cu privire la un grai mixt din nord-nord-vestul Olteniei*, în LR, 11, 1(1962), p. 87-94.
- Petrișor, Marin, *Graiurile din Oltenia. Situația lor actuală*, în «Philologica», 2 (1972), p. 41-55.
- Petrovici, Emil, *Texte dialectale. Suplement la Atlasul lingvistic român II (ALRT II)*, Sibiu-Leipzig, 1943.
- Popescu, Radu Sp., *Graiul gorjenilor de lângă munte*, Craiova, 1980.
- Șăineanu, L., *Dicționarul universal al limbei române*, ediția a noua, Scrisul românesc, Craiova, s.a.
- *** *Texte dialectale. Oltenia*, București, 1967.